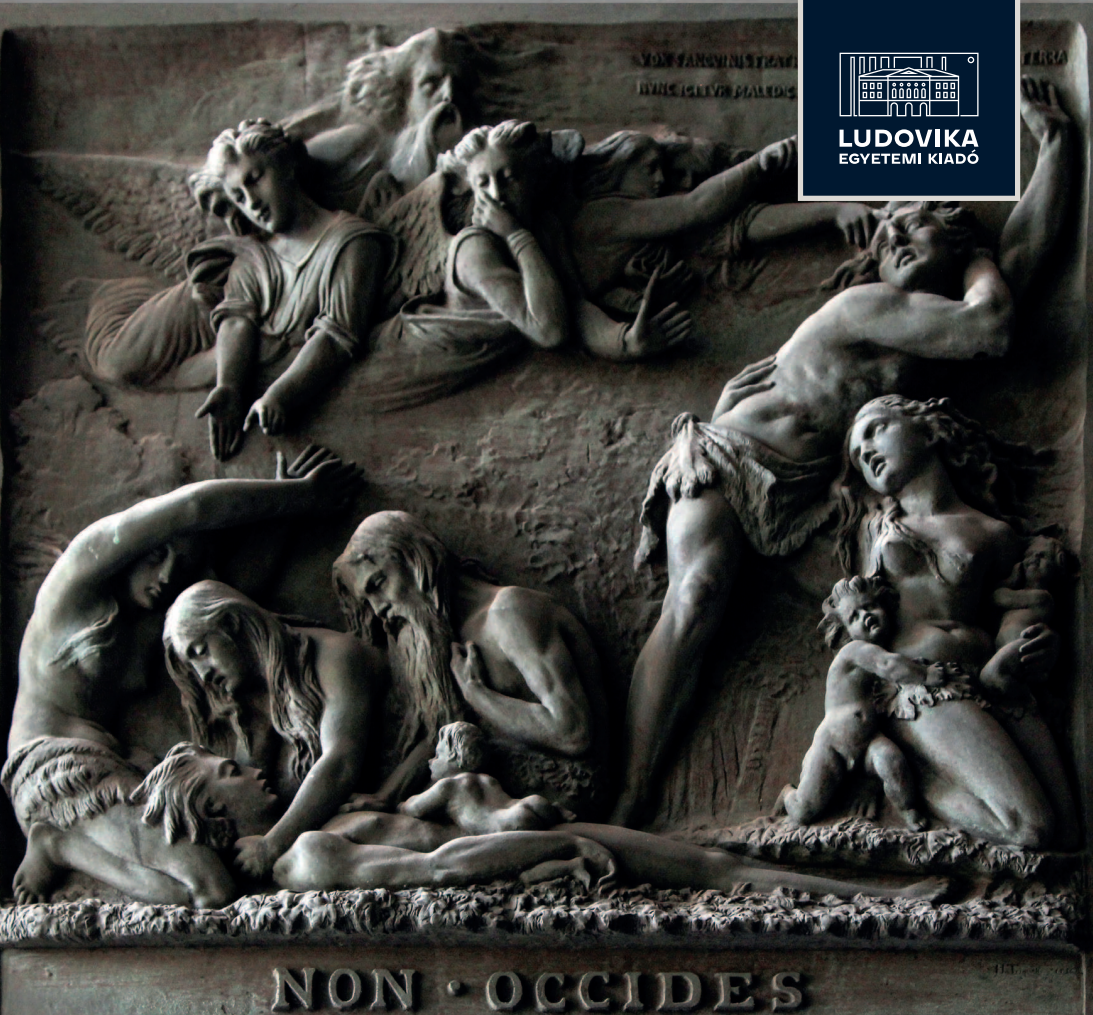

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Tihanyi Miklós

„Ne ölj!”

Az élet és emberi méltóság
keresztény értéktartalmának
büntetőjogi védelme

Tihanyi Miklós

„Ne ölj!” – az élet és az emberi méltóság keresztény értéktartalmának
büntetőjogi védelme

Vákát

Tihanyi Miklós

„Ne ölj!” – az élet és az emberi
méltóság keresztény
értéktartalmának büntetőjogi
védelme

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

Szakmai lektor
Domokos Andrea

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Csinta Áron, Szabó Ilse
Korrektor: Nagy Judit
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

ISBN 978-963-531-863-6 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-864-3 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-865-0 (ePub)

© A szerző, 2023
© A kiadó, 2023
Minden jog védve.

Tartalom

Bevezető gondolatok	7
Értékek, jogi és alkotmányi értékek	17
Az értékek jogi szerepéről	17
Az alkotmányos értékekről	19
Az Alaptörvény emberképe	34
A keresztény emberkép néhány jellemzője	37
Az értékek büntetőjogi védelméről	39
A büntetőjog és az egyén mint morális lény kapcsolata	39
A büntetőjog és a normatív erkölcs kapcsolata	44
A büntetés erkölcsi alapjainak kihívásai	51
Büntetőjog az alapvető jogok és értékek védelmének szolgálatában	53
Az emberi élethez és méltósághoz való jog	63
A megközelítés nehézségei	63
Az emberi élethez és méltósághoz való jog alkotmányos tartalmáról röviden	64
Művi terhességmegszakítás	75
Alkotmányos kérdések	75
Aktuális nemzetközi események	84
Az abortusztilalom mint a nemen alapuló erőszak egyik formája az Európai Parlament állásfoglalása szerint	87
Az élet kezdetének keresztény felfogása	94
Adalékok az abortusz büntetőjogi megítélésének történetéhez	98
Magzatelhajtás a Btk.-ban	114
Életvégi döntések, különös tekintettel az eutanáziához kapcsolódó magatartásokra	119
Az eutanázia alkotmányjogi megközelítése	120
Életvégi döntések a keresztény etika szerint	129
Az életvégi döntések büntetőjogi megítélése	133
A halálbüntetésről röviden alkotmányos és keresztény etikai szempontból	141
Néhány különleges terület az élet és az emberi méltóság köréből	147
A rendőri lőfegyverhasználat	147
Jogos védelem	163
A hajléktalan életforma kriminalizációja az emberi méltóság tükrében	173
Záró gondolatok	183

Felhasznált irodalom	189
Jogforrások, AB határozatok, eseti bírósági döntések	189
Szakirodalom	192
Egyházi iratok	205
Internetes források	206

Bevezető gondolatok

Minden emberi élet érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog pedig olyan alapvető jog, amelynek tartalma nagymértékben attól függ, hogy milyen értéktartalmat tulajdonítunk az emberi életnek. Ezt az értéktartalmat befolyásolja az adott korszak humanizmusa, a történelmi tapasztalatok, a társadalmi és politikai berendezkedés, az uralkodó és az ezen kívül eső, de mégis hatni tudó eszmék, illetve nem utolsósorban a biológia és a biomedicina területén elért tudományos eredmények.

A különböző korok és kultúrák emberképe sokféleségének érzékeltetésére pillanatképszerűen érdemes felvillantani néhány eszmeáramlat emberképének jellemző vonásait.

Az európai kultúrkör emberi életről vallott felfogásának hosszú ideig leginkább meghatározó eszméje a kereszténység volt. A késő középkorig az embert mint Isten teremtményét határozták meg úgy, hogy a teremtő tökéletessége állt szemben a teremtett ember esendőségével.¹ A test és lélek – némiképp Platon hatására – ekkor kialakult dualista felfogásában Szent Ágoston nyomán a lélek élvezett évszázadokig elsőbbséget.² Ugyanakkor – minden látszat ellenére – ez közel sem azt jelenti, hogy a kereszténységnek kizárólagos szerepe lett volna. Johan Huizinga leírja, hogy milyen más társadalmi gyakorlatok, jelenségek voltak meghatározó befolyással. Állítása szerint a középkor emberét leginkább a végletesség jellemezte; öröm és bánat, remény és végső kétségbeesés között szinte nem volt átmenet. A születés öröme és a halál feletti mérhetetlen gyász között az emberi élet egészét ez a fajta végletesség jellemezte. Szembetűnő ez az ítélkezési gyakorlatban, amely a leggyötrelmesebb büntetés és a teljes kegyelem között nem túl sok átmenetet ismert. E jelenség valamennyi társadalmi réteget, csoportot egyaránt érintette. Itt kevés különbség volt gazdag és szegény között, mindenki egyaránt – változó mértékben ugyan, de – kiszolgáltatott helyzetben volt.³ Az állandó háborúskodások, járványok, gyógyíthatatlan

¹ Szent Ágoston: *A lélek Istennel való magányos beszélgetéseinek könyve*. (H. n.), Halász és társa – Royal Press, (é. n.). 12–13.

² Orvos Levente: *A lélek halhatatlansága valamint a test eredeti és végső épségének alapvető szempontjai Aquinói Szent Tamásnál. A tamási értelmezés aktualitása a mai teológiában*. Doktori értekezés. Budapest, PPKE-HTK, 2015. 76–77.

³ Johan Huizinga: *A középkor alkonya*. Ford. Szerb Antal. Budapest, Európa, 1979. 15–23.

betegségek, a magas gyermekhalálozás, a vad és kegyetlen kivégzések vásári látványosságként való értelmezése az élet értékét relatívvá tette. Az egyén szerepe, helye a társadalomban isteni rendként jelent meg, amely ellen tilos volt lázadni. A születéssel kijelölt hely nagyban befolyásolta az egyén életének értékét is.⁴

Az első jelentősebb változást a humanizmus hozta el, amelynek emberképe az autonóm egyéniség.⁵ Az önállóan gondolkodó és alkotó ember ideálja a művészetekben és a tudományban egyaránt megjelent. Ennek nyomán a reneszánsz ember elfordult a középkortól, és az antik világ irányába tekintett. Ez a világ pedig pogány volt. A reneszánsz a korábbi tradícióktól valójában forradalmi módon távolodott el.⁶ Döbbenetes a különbség a középkor skolasztikus hagyományait követő, határait soha át nem lépő ember és a reneszánsz szabad alkotói és gondolkodói között. Gondoljunk a Sixtus-kápolna mennyezeti freskóira; a Nap és a Hold megteremtését ábrázoló freskó jobb oldalán Isten alakját látjuk szemből, amint megteremti az égtesteket, majd ugyanazt az alakot látjuk a kép bal oldalán hátulról, amint elvonul, mezítelen hátsóját mutatva a kép szemlélője felé. Ki mert volna Michelangelo előtt Istent mezítelen hátsóval ábrázolni? A középkor emberének ez elképzelhetetlen lett volna. Nem mellesleg azt gondolom, hogy a 21. század vallásos alkotóitól is merőben szokatlan, sokakból megbotránkozást kiváltó ábrázolásmód lenne. A reneszánsz megpróbálta újradefiniálni a középkor emberképét. A születés, a rendiség többé már nem volt meghatározó az egyén értékelésében.⁷ Ugyanekkor a középkorra jellemző egyén-társadalom viszony is jelentősen megváltozott, az individuum vált hangsúlyossá.⁸ Ekkorra tehető a tudománynak az a nagy ívű fejlődése, amely létrehozta a modern tudományokat, amelyekben már nem az elméleti eszmélődés a főszerep, hanem átveszi ennek helyét a megfigyelés, a mérés, a kísérletezés mint a bennünket körülvevő világ megismerésének ekkor újszerű, de a 21. században is alkalmazott módszere. Ezzel a megismeréssel együtt kezdett eltűnni az emberi életből a misztérium.⁹ Létrejött az autonóm embertípus, amely a maga erejében bízva akarja megismerni és megváltoztatni a világot.

⁴ Huizinga (1979): i. m. 56.

⁵ Szerb Antal: *A világirodalom története*. Budapest, Magvető, 1973. 233.

⁶ Blazovich Jákó: A reneszánsz embere. *Pannonhalmi Szemle*, 10. (1935), 2. 97–102.

⁷ Blazovich (1935): i. m. 98.

⁸ Heller Ágnes: *A reneszánsz ember*. Budapest, Múlt és Jövő Alapítvány, 2008.

⁹ Kemenes Pál: A reneszánsz tudományának néhány jellegzetessége. *Orvosi Hetilap*, 140. (1999), 44. 2457–2461.

A felvilágosodás embere többrétűbb volt annál, semmint hogy egyetlen mozdulattal vázolni lehetne emberképét. Mégis, ami kiemelésre méltó, az a tudásra való törekvés, a kísérletezés, a műveltségi és társadalmi emancipáció eszménye és a szekularizáció.¹⁰ Némely megközelítés szerint a felvilágosodás embere a tiszta ész, a ráció embere, nem pedig az érzelmeké.¹¹ Jól körvonalazható, hogy a felvilágosodás erőteljes lépés volt a szekularizáció irányába. A ráció eszménye nehezen volt összeegyeztethető a vallásos hittel.¹²

A reformáció emberképe az embert három dimenzióban helyezte el: 1. Isten és ember kapcsolata mint a teremtő és a teremtett lény kapcsolata. 2. Az emberek egymással való viszonyrendszere, amelynek legfőbb jellemzője a felebaráti szeretet kellene hogy legyen. 3. Az ember a teremtett világból kiemelkedik. Ő az, akire e világ bízott, hogy őrizze és művelje azt.¹³ A reformáció felszabadította az egyén lelkiismeretét az egyházi és állami uralom alól, és kizárólag Isten elé helyezte. Ebből kiindulva fogalmazták meg a vallás szabad gyakorlásának kívánalmát. Ezért ma már kevésbé lehet vitás, hogy az embert megillető szabadságjogok közül elsőként a lelkiismereti és vallásszabadságot – jóllehet nem ezen a néven nevezve – vívták ki.

A liberalizmus ideológiájának meghatározása roppant nehézségekbe ütközik. A liberalizmus előfutárának tartott Thomas Hobbes szerint az embert alapvetően a vágyai vezérik, és annál inkább képes ezek kielégítésére, minél nagyobb hatalommal bír. Következésképp az egyén igazi törekvése a hatalom megszerzése, és ennek révén vágyai kielégítése. A kiteljesedésért folyó küzdelemben az ember önző módon igyekszik természetes versenytársai fölé kerekedni. Ennek a féktelen és vad állapotnak a visszatartására van szükség az államra.¹⁴ Hobbes mellett érvel, hogy az egyénnek a saját érdekében áll minden hatalmat az államra ruházni, hogy fenn tudja tartani a békét. E szerződéselmélet talaján állva fejlődött ki a klasszikus liberalizmus, amely megannyi oldal- és (sok esetben) vadhajtással rendelkezik. Létezik olyan nézet, amely az egyéni

¹⁰ Vörös Imre: Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et en Europe orientale. *Filológiai Közlemény*, 32–33. (1986–1987), 3–4. 301–304.

¹¹ Köpeczi Béla: Eszmék és emberek (A Mátrafüredi Felvilágosodás Konferenciák). *Magyar Tudomány*, új folyam 38. (1993), 1. 23–28.

¹² Kovács Ilona – Pál József: Kelet-közép-európai Felvilágosodás Kollokvium. *Helikon*, 27. (1981), 4. 469–470.

¹³ Gaál Botond: A reformátori nevelésműve az idők mérlegén. *Theológiai Szemle*, új folyam 37. (1994), 2. 77–81.

¹⁴ Thomas Hobbes: *Leviatán*. Budapest, Magyar Helikon, 1970. 85–87.

autonómiát szinte abszolutizálja, és ezért az államnak legfeljebb annyi autoritást enged, amennyit az emberek *de facto* elismernek, amely ugyanakkor jogilag nem kötelező rájuk nézve.¹⁵ Mások ellenben az autonómiát csupán a szabadság egyik elemeként értelmezhető, de azzal nem azonosítható eszménynek tartják. Ebben az olvasatban a szabadság nem a lehető legnagyobb fokú önmegvalósítást jelenti. Joel Feinberg két modellt ütköztet egymással. Az egyik szerint a vágyak és a korlátok egymással ellentétesek, minthogy a korlátok meggátolják az egyént vágyai megélésében, és ez számára tehetetlenségérzést jelent. A szabadság ennek az érzésnek a hiányát jelenti. A másik modell szerint viszont nem az egyén vágyainak kielégülése a meghatározó, hanem az, hogy a választási lehetőségek mekkora tárháza áll rendelkezésére, még akkor is, ha a lehetőségek közül a számára lényeges és megelégedést jelentő nem feltétlenül elérhető. Állítása szerint ez utóbbi helyzet jelenti a szabadságot, mert meglehet, hogy valaki azt teszi, ami számára jó és megelégedést jelent, de ha ez történetesen az egyébként is elérhető egyetlen cselekvési alternatíva, akkor ez az ember, noha elégedett, mégsem szabad.¹⁶ A liberalizmus hosszú történetében ugyanakkor volt időszak, amikor csupán a diktatórikus vagy autokrata rendszerekkel szemben álló ideológiaként határozták meg.¹⁷ Máskor a gazdaságpolitikában vált hangsúlyos ideológiává.¹⁸ Bármilyen fordulatot is vett azonban a liberalizmus, a különböző irányzatok közös nevezője a szabadság, a tulajdon és a jogegyenlőség eszméje.¹⁹ A liberalizmus emberképének központi értéke az egyén felszabadítása és az egyéni boldogulás. Lényegesnek tartom leszögezni, hogy a klasszikus liberalizmus nélkül most nem nagyon lehetne emberi vagy más olvasatban alapvető jogokról beszélni. Ugyanakkor a mindent magával ragadó szabadságvágy az embert könnyen abba a helyzetbe hozhatja, amelybe egykor a görög mitológia szerint Ikarosz került, aki a szabadságtól részegen, egyre magasabbra vágyva végül a mélybe zuhant. A görög nyelv erre a jelenségre a *hübrisz* kifejezést használja, amely azt a fajta bünt jelenti, amelyet az egyén azzal követ el, hogy megpróbálja átlépni az embert és az isteneket elválasztó határt. Az ember alapvetően korlátos lény,

¹⁵ Robert Paul Wolff: Autonómia és autoritás konfliktusa. In Huoranszki Ferenc (szerk.): *Modern politikai filozófia*. Budapest, Osiris, 1998. 137.

¹⁶ Joel Feinberg: *Társadalomfilozófia*. Budapest, Osiris, 1999. 17.

¹⁷ Duncan Bell: What Is Liberalism? *Political Theory*, 42. (2014), 6. 682–715.

¹⁸ John Stuart Mill: *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*. London, John W. Parker, West Strand, 1848.

¹⁹ Székely Gábor: A liberalizmus világa. *Múltunk*, 43. (1998), 3–4. 5–41.

fizikai és szellemi teljesítőképességének megvannak a határai. Még akkor is, ha a technológiai forradalom eufóriája ennek pont az ellenkezőjét akarja elhitetni velünk. A határok folytonos tágítása nem azt jelenti, hogy nincsenek határok, legfeljebb csak annyit, hogy még nem értünk el oda. Éppen az ember korlátos természete miatt a korlátlan önmegvalósítás, a korlátlan szabadság meglehetősen természetellenes hatást tud kelteni. A természetes talajuktól megfosztott szabadságjogok öncélú hatást keltenek, ebben az esetben a jogok már nem az egyén védelmét és szabad kibontakoztatását szolgálják, hanem csupán a szabadságvágy megélését. Ez a helyzet paradox módon a szabadság rabjává teszi az egyént. Aki a szabadságát nem képes megélni, az legyen bármilyen szabad, mindig korlátozva érzi magát.

A kommunizmus emberképéből természetes módon hiányzott minden szakralitás. Némely nézet szerint ez a megoldás a keresztény és polgári normákat jellemző kategorikus erkölcsi imperatívuszok és a gyakorlati élet közötti korábbi szakadékot teljes egészében kiküszöbölte. Ezért úgy tartották, hogy a korábbi idealizált emberképpel szemben a kommunista ember a valóságos embert helyezi az értékek középpontjába.²⁰ Ennek az embernek pedig nagyon sajátos a viszonya a természettel. Ma már némiképp elborzadva nézzük azt az elszántságot, amellyel a kommunizmus idealizált embere igyekezett a természetet az uralma alá hajtani. Azt tartották, hogy a természetet meg kell hódítani, az ember szolgálatába kell állítani.²¹ Úgy tűnik, a természetre mint kimeríthetetlen erőforrásra tekintettek. A 21. században pontosan látszik e hatalmas tévedésnek szinte minden következménye. Tegyük hozzá, a kapitalista ipari fejlődés emberképe sem különbözött az ember és a természet viszonyának értelmezésében. A kommunista emberkép az ember-társadalom viszonyban leginkább az ember-állam relációt ragadja meg. Eszerint az egyén élete egészében véve a kommunizmus nagy ügyét kell hogy szolgálja. Társadalmi hasznossága ezen mérhető le. Az egyén lényegében alávetett szerepet játszik. Ideológiai szempontból egy ügynek, egy eszmének veti alá magát, faktuálisan azonban az ügyet szolgáló pártnak, államnak; pártállamnak. A társadalomban az egyén alávetett a közösség érdekeinek.

A kapitalista értékrend szerint ezzel szemben az egyént az önérdék (de nem az önzés) és az egyéni boldogulás vezérli. S mindez korántsem bír pejoratív

²⁰ Louis Aragon: *A kommunista ember*. Budapest, Szikra, 1949.

²¹ Aragon (1949): i. m.

tartalommal, hanem olyan értékeket feltételez, amelyek minden ember számára kölcsönös előnyöket jelentenek.²²

E rövid körkép korántsem a teljesség igényével készült, csupán azt hivatott szemléltetni, hogy az emberi életről és méltóságról alkotott álláspontok nem lehetnek függetlenek az adott korszak uralkodó vagy legalábbis meghatározó társadalmi, ideológiai narratíváitól. Tehát az emberi életről és méltóságról vallott felfogásunk ideológiailag meghatározott. Másfelől pedig morális kérdés. A jog a politika közvetítésével tesz valamely morális szempontot normatív szabállyá. Az alkotmányozásban részt vevő politikai erők, pártok a választási rendszerben érdekezéreltek, amelynek iránya aszerint alakul, hogy kormányon vagy ellenzékben vannak-e. Ugyanakkor az állami döntéshozatalba, többek között a jogalkotásba továbbítják az általuk képviselt ideológiát. Ezzel kapcsolatban így fogalmaz Pokol Béla: „A pártpolitikus által magával hozott ideológiai tételrendszer minél differenciáltabb és részletekbe menően konkretizált, annál biztosabban kijelöli a politikus számára az ideológiailag legmegfelelőbb alternatívát. A politikus tehát a konkrét felmerülő problémákra az ideológiából konkretizálja választát. Az ideológiai tételek így jogi rendelkezésekké transzformálódnak [...]”²³

Az idézett megállapításból kiindulva állíthatjuk, hogy az Alaptörvénynek és a rajta alapuló jogi rendnek is van valamiféle ideológiai jellemzője, amelyet az alkotmányozásban részt vevő politikai pártok törekedtek kifejezésre juttatni. Hipotetikusán meg lehet fogalmazni, hogy ez az ideológia kulturálisan a kereszténységhez köthető. Kérdés persze, hogy ez valóban csupán kulturális, avagy vallási ideológiát is jelent. A European Social Survey-kutatások által hivatkozott szociológusok megállapításai szerint a vallás, az erkölcsi értékek, a nemzet és az állam olyan – mondhatni – társadalmi vallásosságba kapcsolódik össze, amely a különböző országok többségi vallását reprezentáló módon hoz létre olyan társadalmi jelenségeket, mint az állami szimbólumok és az ünnepnapok. Ez a *civil religion* jelensége,²⁴ amely közel sem vallásosságot vagy bármilyen hiten alapuló meggyőződést, sokkal inkább a vallás táptalaján kiérlelt kulturális önazonosságot jelent. Elégségesnek tartom utalni a *Himnuszra* vagy az állami

²² Peter Wehner – Arthur C. Brooks: *Wealth and Justice. The Morality of Democratic Capitalism*. Washington DC, AEI Press, 2010.

²³ Pokol Béla: *Politikaelmélet. Társadalomtudományi trilógia III*. Budapest, Századvég, 2006. 42.

²⁴ Jaak Billiet: Chapter 9: Proposal for questions on religious identity. In *European Social Survey Core Questionnaire Development*. London, European Social Survey, City University London, 2001. 339–383.

címerre mint az államiság szimbólumaira. Ezek az állami jelképek kifejezik az állam történelmi kontinuitását és a nemzet összetartozását. De ugyanígy lehet hivatkozni a *civil religion* jelenség témakörében a karácsonyra vagy a húsvétra, amelyet valószínűleg az ország lakosságának jelentős része megünnepel, vagy legalábbis ünnepnek tart, még azok is, akik ilyenkor nem Jézus születésére vagy keresztthalálára emlékeznek. Ugyanakkor látni való, hogy akár az állami szimbólumokra, akár az említett ünnepekre nézünk, akkor ezeknek már az Alaptörvény előtt is létezett jogi objektívációja, sőt megfelelő szintű jogi védelme is. Hiszen az állami szimbólumok jelenleg is meglévő rendszere a rendszerváltást követően állandósult, a karácsony és a húsvét (a nagypéntek 2017-ben történt munkaszüneti nappá minősítését leszámítva) pedig már azt megelőzően is munkaszüneti napnak, azaz bizonyos tekintetben és igencsak közkeletűen ünnepnapnak számított. Tehát feltételezhető, hogy az Alaptörvény megalkotása előtt is létező *civil religion* jelenséghez képest az alkotmányozó valamiféle többletet akart kifejezni akkor, amikor a kereszténységet mint létező értéket beemelte az Alaptörvénybe. E kötetben arra vállalkozom, hogy megvizsgálva az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, vázoljam ennek értéktartalmát. A büntetőjog mint a jogok és értékek védelmének szankciós zárköve kiváló indikátor arra nézve, hogy a jogalkotó mit tart a vizsgált jogok értékéről, szerepéről.

Az emberi életről és méltóságról vallott felfogás nem képzelhető el ideológiailag semleges alapon. Ugyanígy nem képzelhető el morálisan semleges módon sem. Kérdésként merül fel, hogy a társadalmi morál²⁵ mint a társadalom tagjainak közös értékminimuma ideológiailag meghatározott, befolyásolt vagy attól független értéktartalommal bír. Lawrence Kohlberg amellelt érvel, hogy szocializációs hatása miatt a külső környezet is befolyásolja az egyén morális fejlődését. Erre példaként ideológiailag egysíkú, totalitárius államokat említ.²⁶ A plurális társadalmak ideológiailag nem determináltak. Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy egyik vagy másik ideológiának nincs erősebb befolyása a társadalmat jellemző értékekre. Ugyanígy természetes, hogy az egyén morális hozzáállását is befolyásolják a személyiségfejlődésére hatással lévő, az egyéniségét jellemző

²⁵ A morál mint az erkölcs egyéni leképeződése felfogható egyazon jelenség két aspektusának attól függően, hogyan közelítünk e jelenségek felé. Pokol Béla: *Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban. Jogelméleti Szemle*, (2005), 3.

²⁶ Lawrence Kohlberg: *Development of Moral Character and Moral Ideology*. In Martin L. Hoffman – Lois Wladis Hoffman (szerk.): *Review of Child Development Research*. New York, Russell Sage Foundation, 1964. I. 383–431.

vagy azzal legalábbis összhangban álló ideológiák. Azt is lehet mondani, hogy mindaz, amit az emberi életről és méltóságról tartunk, az ideológiai hozzáállás által is befolyásolt morális kérdés. A jogalkotásban a politikai pártok révén jó eséllyel megjelenik a társadalmat jellemző értékszemplélet is. A kérdés már csak az, hogy az alkotmányozásban milyen mértékben kell, illetve lehet az alkotmányozónak megjelenítenie saját értékpreferenciáit, és milyen mértékben kell törekednie a lehető legszélesebb társadalmi konszenzusra.

Hipotetikusan a kereszténységet tételezem az élethez és a méltósághoz való jog ideológiai és egyben morális bázisának. Ez utóbbira azért volt lehetőségem, mert a kereszténység nem kizárólag vallási ideológia, hanem jól meghatározható normarendszerrel is rendelkezik. Módszertanilag azt a megoldást választottam, hogy a vizsgált alapjogot és egyben értéket elismerő, illetve védelmét előíró alkotmányos rendelkezéseket és gyakorlatokat megvizsgálva törekszem megállapítani az élet és a méltóság, valamint az ezekhez való jog alkotmányos értéktartalmát. Majd megvizsgálom, hogy mindezeket a jelenségeket a keresztény moráletika milyen értéktartalommal ruházza fel. Végül pedig a büntetőjogot teszem vizsgálat tárgyává. Ebben a fázisban abból indulok ki, hogy a büntetőjog nem szabályoz, hanem a más jogágak által szabályozott társadalmi viszonyok számára nyújt védelmet. Témánk szempontjából plasztikus módon kifejezve: a büntetőjog nem mondja azt, hogy „Ne ölj!” Ez az alkotmányjog feladata. A büntetőjog „csupán” szankciós fenyegetéssel védi az egyén életét az ölést elkövetni szándékozó személy cselekményével szemben, illetve megállapítja azt, hogy amennyiben valaki mégis ilyen cselekményt követ el, azt miért és hogyan kell megbüntetni. Ez az első ránézésre egyszerűnek tűnő parancsolat elképesztően gazdag morális tartalommal bír, és pontosan ezért számtalan megválaszolásra érdemes kérdést vet fel. Minthogy az élet és a méltóság védelme nehezen értelmezhető komplex módon, ezért a kérdéskört igyekeztem részeire bontva vizsgálni. Ilyen módon külön vizsgálat tárgyát képezi az abortusz, az életvégi döntések (kiemelten figyelve az eutanáziára), a jogos védelem és a rendőri löfegyverhasználat.

A munka interdiszciplináris megközelítést igényel. Az emberi életet és méltóságot teszem a vizsgálat tárgyává jogi és etikai szempontból. Ez utóbbit azzal a megköttéssel kell értelmezni, hogy a kutatási célokkal összhangban kizárólag keresztény etikai szempontokat veszek figyelembe. A könnyebb értelmezés kedvéért azt a megoldást választottam, hogy a vizsgálat tárgyát először átfogó jelleggel, elsősorban alkotmányjogi megközelítést alkalmazva mutatom be. Majd a jogelméletben eddig felmerült problémaköröket vizsgálom egyenként. A vizsgálat nehézsége, hogy lényegében három diszciplína közös metszetét vonom

elemzés alá. Az életet és a méltóságot, illetve az ezekhez való jogot vizsgálom alkotmányjogi, keresztény etikai és büntetőjogi szempontból. A kutatás legfőbb kérdése úgy fogalmazható meg, hogy a normatív alkotmány által szabályozott élethez és méltósághoz való jog tartományában mennyire van jelen a keresztény vallás és kultúra értékrendi sajátossága, azaz a kereszténység normarendszere mennyire korrelál az alapvető jogok normarendszerével. A kutatás céljához igazodó további kérdés, hogy az értékek védelmének büntetőjogi szintjén a jogalkotó az adott érték mely elemeit részesíti jogi védelemben, és ezen a szinten mennyire tükröződnek az Alaptörvény által deklarált keresztény értékek. E kérdésekhez igazodóan a különböző részterületek vizsgálatakor azt a módszert választottam, hogy igyekeztem először feltárni az adott terület legfontosabb alkotmányos jellemzőit, majd ugyanannak a területnek a keresztény etikai álláspontját ismertettem, végül pedig a büntetőjogi védelem jellemzőit tárom fel. Mindezekből következtetésként levonhatók a feltett kutatási kérdésekre adható válaszok.

Vákát

Értékek, jogi és alkotmányi értékek

E munka keretei között nem vállalkozom az értékelméletek teljességének bemutatására, csupán a kutatás tárgya szerint relevánsnak ítélt elvi megfontolások vázolására szorítokozom.

Az értékek jogi szerepéről

Somló Bódog szerint alapvetően kétféle megközelítése van az értékeknek.²⁷ Lehet beszélni róluk érzelmi alapon, amely megközelítés szerint értékes az, amit kívánunk, ami örömet szerez. Végző soron az emberi élet egyetlen célja a boldogságra törekvés.²⁸ Másfelől azonban vannak abszolút értékek, amelyek feltétlenül érvényesek, függetlenül az értékelő személytől. Egy értéket az tesz abszolúttá, hogy általános érvényű. Egyetlen abszolút értéket ismer el Somló, az igazság-értéket, lévén ami igaz, az mindenki számára igaz. Bármilyen tárgy szerinti megkötés azt eredményezi, hogy nem lehet szó abszolút értékről, legfeljebb objektív értékről. Az objektív érték egyúttal azt is kifejezi, hogy valamennyi alany számára egyaránt meglévő értékről van szó. Ez nem más, mint az erkölcs. Ha az igazságot, az erkölcsöt és a kellemességet egy névvel – értéknek – akarjuk nevezni, akkor adódik a megállapítás, hogy „[a]z érték oly elemi lelki jelenség, amely más dolgok mértékéül szolgál”.²⁹

A törvényhozásról azt tartja Somló, hogy közös céljaink, közös érdekeink és egyszersmind ellentétes érdekeink küzdőtere. A jog és maga az állam nem feltétlenül az ellenétes érdekek kiegyenlítésére, nem a megegyező szükségletek kielégítésére törekszik, hanem igen sokszor az érdekek egyoldalú kielégítésének eszköze. Ezzel lényegében meghatározott társadalmi csoportok érdekeit szolgálja. Somló azt is tagadja, hogy az állam valójában a legszélesebb rétegek boldogságára törekedne.³⁰ A társadalmat az egyének olyan – ma így mondanánk – hálózataként értelmezi, amelyben minden egyén hatással van a másikra.

²⁷ Somló Bódog: *Az értékek problémája*. Budapest, Kilián Frigyes utóda m. k. Egyetemi Könyvkereskedése, 1911. 4–5.

²⁸ Somló Bódog: *Az állami beavatkozás és individualismus*. Budapest, Grill Károly, 1907. 5–7.

²⁹ Somló (1911): i. m. 28.

³⁰ Somló (1907): i. m. 46–47.

Ez a hatás abban áll, hogy mindenki kényszerrel akar gyakorolni a másokra, hogy saját érdekei érvényesüljenek. Ugyanakkor pedig mindenki szabad cselekvésre törekszik. Ez az ellentét hatja át a társadalmat; mindenki szabad cselekvésre törekszik, ellenben minden cselekvés másokat befolyásolni igyekszik, ennélfogva valójában a cselekvések mások befolyásoló cselekvése ellen irányulnak.³¹

Az értékek meghatározásával foglalkozó axiológiában két megközelítés mentén figyelhetők meg az elméletek. Az egyik az idealizmus, amely szerint az értékek önmagukban is megállnak, nincs szükségük semmiféle emberi elismerésre, értékelésre, ezektől függetlenül örök és változatlan érvényűek. Még csak külső formában sem kell megjeleníteniük, ettől függetlenül léteznek. Ez jellemzi az alap-, törzs- és főértékeket. Ilyenek a logikai, esztétikai, etikai és vallási főértékek. A realizmus megközelítésében az igazság nem független az értékelőtől. Az igazság az ítélet, azaz az ember értékelő tevékenysége nyomán jön létre. Ennek megfelelően az érték emberi teremtmény, és mint ilyen, érvényessége az embertől függ. Az értékek az embernek a természettel és a többi emberrel vívott küzdelméből fejlődnek ki. Értékké az válik, amit az ember ebben a küzdelemben annak tart. Érték lehet mindaz, ami az ember számára értékes, mert hozzásegíti az örömhöz, önmaga kibontakoztatásához, vágyai megéléséhez. Ebből az elméleti kiindulási alpból vonja le Ádám Antal a következőt: „érték az, amit az értékelő annak tart”.³² Ebben a sommás kifejeződésben jól tetten érhető Böhm Károly értékfilozófiájának hatása. Eszerint az értékelés olyan ítélet, amely az értékelés tárgyának objektív ismérvei és az értékelés alanyának reakciója közötti összefüggést fejezi ki. Ez utóbbit nevezi Böhm értékjelzőnek. Ennek alapján az értékelés valamennyi tárgyát objektív ontológiai jelzőkkel és egyéni értékjelzőkkel lehet leírni, amely utóbbiak nem pusztán szubjektív feltevések, hanem az objektív jellemzőkhöz kötődő, abból fakadó értékelések.³³ Böhm érték-tanának középpontjában leginkább az értékelő személy és az ő értékítélete áll.

Az értékelés mérlegelést, becslést, megítélést jelent. Ehhez világos, pontos ismérvek szükségesek. Az értékelés ezek felhasználásával a bennünket körülvevő világ, illetve transzcendenciák minősítését és arányosítását jelenti.³⁴ E plurális megközelítésmódban az érték teljes mértékben az értékelő személytől függ,

³¹ Somló (1907): i. m. 46–47.

³² Ádám Antal: *Bölcséletek, vallások, jogi alapértékek*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2015. 135.

³³ Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások III. Axiologia vagy érték-tan*. Kolozsvár, Stein János, 1906.

³⁴ Ádám Antal: *Értékek és értékelméletek. Társadalmi Szemle*, (1997), 5. 15.

valójában az ő egyéniségét tükrözi vissza. Az, hogy az egyén mit tart hasznosnak, kívánatosnak, vagy épp ellenkezőleg, károsnak, hátrányosnak, veszélyesnek, az ebben a relációban független a társadalom általános értékelésétől. Tehát megtörténhet, hogy az, amit az egyén értékesnek tart, valójában a társadalom – legalábbis a többség – számára nem bír értékkel, sőt akár károsnak is tarthatják. Ennek az individualista értékszemléletnek megvan az az előnye, hogy nem ütközik az ideák korlátjába. Ha valamely eszmény, jelenség, cselekmény, történés vagy dolog nem aszerint minősül értéknek, hogy megfelel-e valamely ideának, akkor az értékek sora korlátlan, és valóban csak az egyéneken múlik annak megítélése, hogy mi bír értékkel. Ugyanakkor ennek az individualista megfontolásnak megvan az a veszélye, hogy amennyiben valamely társadalompolitikai megfontolás elvi alapjává tesszük, abban az esetben nem kapunk megoldást az egyén és a közösség esetleges érdekellentéteire. Ezért e megfontolás kevésbé tehető az alkotmányos értékek fokmérőjévé.

Ádám Antal pluralista értékfelfogása éppen ezért nem áll meg ezen a ponton, hanem különbséget tesz egyéni értékítélet, személyes értékszemlélet és közösségi értékírányultság között. A közösségi értékírányultságról szólva kiemeli, hogy a nemzeti, vallási, erkölcsi, politikai stb. értékek interiorizálódva befolyásolják az egyéni értékítéleteket, értékorientációkat. A közösség elvárja tagjaitól a közös értékek tiszteletét és követését.³⁵ Bármely közösséget, így a legnagyobb társadalmakat is, a tagok közösen vallott és követett értékei fűzik egybe.³⁶ Az államilag szervezett társadalmakban éppen ezért megkerülhetetlen az állam szerepe a társadalmi értékek artikulációjában, kanalizációjában és interiorizációjában.

Az alkotmányos értékekről

Az alapvető jogok és értékek egymástól különböző, mégis egymással összefüggő tartalmakat fejeznek ki. Az alapvető jogoknak is meghatározható az értéktartalmuk, vagy legalábbis az értékorientációjuk. A nemzetközi dokumentumok törekednek a lehető legáltalánosabb módon meghatározni az embert megillető jogokat, hogy azok az államok eltérő kulturális berendezkedései között egyaránt értelmezhetők és alkalmazhatók legyenek. Éppen ezért az e jogok tartományát

³⁵ Ádám (2015): i. m. 180.

³⁶ Francis Fukuyama: *A Nagy Szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése*. Budapest, Európa, 2000. 45.

megítélő nemzetközi bírói fórumok is leginkább egy skála két végpontja között határozzák meg a különböző jogok tartalmi kereteit, és ezáltal korlátozhatóságukat is. E skálán belül van lehetőségük a nemzetközi normáknak magukat alávető államoknak arra, hogy kialakítsák belső joguk alapvető jogainak rendszerét, amely így magán viseli az adott állam értékrendszerének jegyeit is. Ennek fényében vizsgáljuk az alkotmányban megjelenő értékeket, hogy segítségükkel a vizsgált alapjog értéktartartalma is behatárolható legyen.

Az alkotmányok politikai értelemben vett jellemzői között találjuk, hogy dokumentálják a társadalom önmeghatározását és egységét. Jogilag pedig az alkotmányozáskor elfogadott eszmék, értékek és alapelvek érvényesülését szolgálják az államhatalom gyakorlásakor. Egyfelől a hatalomgyakorlás és -ellenőrzés eszközei, amelyek kikényszerítik az államhatalom meghatározott jogi rendben történő gyakorlását, másfelől alapvető értékrendet is megtestesítenek és kifejezésre juttatnak. Ebbe az értékrendbe tartoznak a jogilag védendő érdekek, célok, alapelvek és természetesen a legfőbb értékek.³⁷ Ezek az értékek képezik a társadalmi együttélés erkölcsi alapját. Ehhez elengedhetetlen az, hogy ezek az értékek egyben kifejezzék a társadalmi alapkonszenzust is.³⁸ Ebből kiindulva azt lehet mondani, hogy az alkotmányozó hatalomnak fel kell ismernie az adott társadalom közös értékeit, és ezeket kell kifejezésre juttatnia alkotmányos érték-ként. Ellenkező esetben az alkotmány valójában jogi zárvány lesz, amely kevéssé talál elfogadásra. Ez természetesen nem zárja ki ennek kikényszeríthetőségét.

Az alkotmányban megjelenő értékek, alapelvek, alapvető jogok folyamatos interakcióban vannak a nemzetközi normákkal. A hazai alkotmányos fejlődésre kimutathatóan erős hatást gyakorolt az ENSZ, illetve az Európai Tanács jogalkotása. Ugyanakkor nem zárható ki az ezzel ellentétes hatásmechanizmus sem.³⁹ A korábban meghatározó tendenciának számító liberális fejlődéssel szemben egyre erősebb igény mutatkozik a biztonságra mint értékre.⁴⁰ Ez utóbbi

³⁷ Petrétei József: Alkotmány és alkotmányosság. In Kiss László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996a. 63–118.

³⁸ Petrétei (1996a): i. m.

³⁹ Ádám Antal: Az emberi és állampolgári alapjogok jellegéről és korlátairól. In Kiss László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996. 407–418.

⁴⁰ Ádám Antal: A rendőrség az alkotmányi értékek között. In Hautzinger Zoltán – Gaál Gyula (szerk.): *A rendészettudomány határkövei. „Tanulmányok a Pécsi Határőr Tudományos Közlemények első évtizedéből”*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2012. 122.